

Мики Нокс

ДА ОБИКНЕСИ ЧУДОВИЩЕ

*Кратка история
на стокхолмския синдром*

Издателство
 ПАРИТЕТ

ДА ОБИКНЕШ ЧУДОВИЩЕ **Кратка история на стокхолмския синдром**

Автор: Мики Нокс

Превод: Цветан Бакърджиев; Яна Загорчинова

Издателство „Паритет“, София
256 стр.

Група хора са взети за заложници по време на банков обир в Стокхолм. Макар да преживяват истински кошмар, те вместо да заведат дело срещу похитителите си, използват всичките си спестявания, за да платят на адвокатите им. Наследницата на известния медиен магнат Уилям Хърст, Патриша Хърст, е отвлечена от дома си в Бъркли, но отвлечането ѝ я превръща в член на същата престъпна група. По-късно тя участва в обир на банка и няколко други престъпления заедно с похитителите си. Истинско чудо е и разкриването на случая с отвлечената и държана в плен повече от осем години Наташа Кампуш, но най-озадачаващо е поведението на младата жена, която силно страда, след като разбира за смъртта на своя похитител, въпреки че той безмилостно отнема 3096 дни от живота ѝ.

Какво по своята същност представлява стокхолмският синдром? Как се случва така, че жертвите на редица тежки криминални престъпления започнат да съчувстват на похитителите и престъпниците, как намират сили да оправдаят извършеното от тях и дори да започнат да ги харесват? Предлагаме ви отговорите на тези въпроси в книгата на криминалния психолог Мики Нокс.

За поръчки на книги от сайта
www.paritetbg.com 20% отстъпка.

Всички права са защитени. Никаква част от тази книга не може да бъде възпроизведена в каквато и да е форма без писменото разрешение на притежателя на авторските права.

ISBN 978-619-153-521-7

Кратка история на стокхолмския синдром

Харесвате ли приказката за Красавицата и Звярът? Никога ли не ви се е искало да срещнете човек, който за всички би бил чудовище, и само за вас – прекрасен принц? Може би тогава повече ви харесва приказката за Палечка или Малечко-палечко? Наистина ли никога не сте искали да имате приятел или любима, която цялата се побира в джоба ви и напълно зависи от вас, тъй като вие сте единственият човек, който може да я защити? Може би ви се е искало някой да дойде и да ви спаси? Генерално да промени живота ви? Или да накарате някой да ви заобича? Наистина ли никога? Сериозно? Никога не сте искали да станете най-важния и единствен човек, да бъдете целия свят за вашата половинка? Ако сте отговорили положително поне на един от тези въпроси, вие притежавате всички предпоставки да станете жертва на стокхолмския синдром. Ако отговорът на всички въпроси е отрицателен, вие най-вероятно просто лъжете.

Всеки човек може да попадне в положението на жертва и у всеки може да се развие патологична реакция на симпатия към неговия мъчител. Въпросът е само в това, как се трансформира тази симпатия с течение на времето. Точно тук всичко зависи от личността.

Стокхолмският синдром е ситуация, в която жертвата започва да изпитва симпатия към агре-

сора, влюбва се в собствения си мъчител. Няма да намерите диагноза „стокхолмски синдром“ в нито една класификация на болестите. Причината е проста – този психологически феномен е нормална реакция на човек, който иска да остане жив, това изобщо не е патологичен механизъм за защита от стреса, както пишат понякога в различните статии. Както винаги всяка норма може да прерасне в патология. Всичко зависи от интензивността и продължителността на преживяванията.

За първи път този термин бил използван от известния психиатър Нилс Бейерт за описание на психологически феномен, с който му се наложило да се сблъска през 1973 год. По това време той вече бил един от най-известните и уважавани психиатри не само в Швеция, но и в целия свят. Основно Нилс Бейерт се занимавал с проблемите на борбата с наркоманията и именно на тази тема били посветени всичките му научни статии през онези години. От 1958 год. ученият си сътрудничел с полицията на Стокхолм, като често влизал в ролята на консултант при особено сложните случаи, а от 1965 год. Бейерт започнал да работи като терапевт в затвора за предварителен арест в Стокхолм. Тази работа, макар и недоходоносна и непрестижна, можела да му осигури достатъчно материал за изследване на проблемите на наркоманията сред хората с антисоциално поведение. Освен това, тази длъжност закрепила връзките на Бейерт с полицията на Стокхолм, и той все по-често бил канен в качеството си на консултант.

През август 1973 год. цялото внимание на Швеция се съсредоточило върху един клон на „Кредитбанк“ в самия център на Стокхолм. Двама престъпници и четирима заложници. Едно невероятно за Швеция престъпление, за което ще разкажем подробно в следващата глава на книгата. Най-удивителното в тази история било не това, което се е случило по време на шестдневната драма, а онава, което се случило след освобождаването на заложниците. Никой от пострадалите не пожелал да излезе с обвинение срещу престъпниците, нещо повече, заложниците наели адвокати за своите мъчители и впоследствие поддържали топли дружески връзки с тях в продължение на десетилетия.

Точно за описанието на феномена, който възникнал по време на този обир, Нилс Бейерт използвал този термин. В случая думата „синдром“ означавала само набор от психологически симптоми, нищо повече. Обаче в масовото съзнание тази дума се асоциира с болест, затова и този феномен започнал да се смята за болест, подобна, примерно, на посттравматичното разстройство на личността, но това в основата си не е вярно. **Стокхолмският синдром предполага единствено ситуация на възникване на симпатия на жертвата към нейния нападател.**

Четиримата заложници на Ян Олсен били принудени да прекарат шест дни в малката стаячка на трезора на банката, а след това се отказали от всякакви претенции към престъпниците.

Деветнадесетгодишната дъщеря на шефа на голям медиахолдинг била похитена от дома си,

а след това два месеца била държана затворена в гардероб. Ден преди освобождаването си, Пати Хърст се отказала от свободата и избягала с престъпниците. През 1991 год. единадесетгодишната Джейси Ли Дугарл била отвлечена на спирката на училищния автобус. Филип Гаридо и неговата жена Нанси държали момичето в продължение на 18 години. На 14 години тя родила дъщеря от похитителя си, а след три години – още една. Когато маниакът бил арестуван, Джейси Ли се опитвала да попречи на ареста му: криела истинското си име, измисляла легенди за произхода на дъщерите си. Филип получил присъда от 431¹ години, а жена му – от 36 години затвор. От къщата, в която живеела в плен, Дугарл взела със себе си пет котки, две кучета, три папагала, един гълъб и една мишка.

През 1996 год. в столицата на Перу, Лима, облечени като сервитьори членове на „Революционното движение Тупак Амару“ (MRTA) пленили повече от 600 гости на посланика на Япония. В резиденцията имало прием по случай рождения ден на императора. След две седмици 220 заложници се върнали у дома. За цялото време на обсадата преговарящите успели да освободят

¹ В САЩ присъдите се сумират, затова могат да се получат и сто години затвор, и няколко доживотни присъди. Ако един човек е получил три присъди, значи е признат за виновен в три престъпления. Ако са три доживотни присъди – значи, че и трите престъпления са от особена тежест. След смъртта на затворника е прието да се смята, че той е излежал всяка от доживотните си присъди. – Бел. ред.

549 души. Оттогава лимски синдром се нарича ситуация, при която агресорът се съгласява на отстъпки поради симпатия към жертвата. Освободените заложници отговаряли с взаимност и публично поддържали MRTA. Последните заложници останали в плен четири месеца. Властите на Перу били обвинени в престъпно бездействие, но през цялото време под резиденцията се прокопавал тунел. През него силите за специални операции проникнали в сградата. Само един от 14-те екстремисти загинал при престрелката. Останалите се предали и били разстреляни на място.

През 2002 година 14-годишната Елизабет Сمارт била похитена от леглото си. След 9 месеца момичето било намерено в къщата на уличния проповедник Брайън Митчел, който планирал да го направи една от седемте си жени. Митчел слагал на Елизабет воал и се разхождал с нея по улиците. Тя не правела опити да избяга, криела лицето си и истинското си име.

През 2007 год. Шон Хорнбек бил на 11 години, когато бил похитен от Майкъл Девлин. Момчето било бито, насилвано, принуждавано да се снима в домашно порно. Мъченията продължили четири години, докато маниакът не отвялякъл още едно дете. Но това престъпление имало свидетел и в къщата на педофила нахлула полиция. В хода на разследването станало ясно, че Шон имал относителна свобода и достъп до интернет, но не направил никакъв опит да избяга или да съобщи за себе си на близките си.

Във всички изброени случаи се е задействал един и същ механизъм на психологическа защита.

Когато попада в стресови ситуации, човек е принуден да използва някакви защитни стратегии (копинги). Те могат да бъдат конструктивни или деконструктивни, насочени към решаване на проблема или пък към възстановяване на емоционалното равновесие и др. Когато попадат в ситуация на критичен стрес, повечето хора изпадат в регрес. Жертвата като че ли се връща в детството си, в този момент емоционалното развитие на човека напълно може да се сравни с емоционалния интелект на едно дете. Към детето има по-малко изисквания, пък и то не отговаря за нищо. Най-важното е да слуша възрастните. Когато изпада в такова беззащитно положение, човекът предлага на агресора ролята на мъдър баща. Той трябва да го хвали за правилното му поведение и да го наказва за неправилното. По този начин жертвата си обяснява и оправдава положението на агресора, а човекът, който е в доминиращо положение, е длъжен не само да наказва, но и да поощрява. Така започват да растат и да се развиват човешките взаимоотношения в ситуация, в която по всички закони на логиката не би трябвало да има такива.

След това човекът постепенно започва дългия път на завръщане към обичайното си емоционално състояние. В желанието си да си обясни поведението на агресора, жертвата започва да се поставя на негово място, опитва се да разбере позицията на агресора и да види в него не чудовището, а чо-

века с неговите недостатъци и положителни качества. Този процес има напълно логично обяснение, което е отразено и в известната народна мъдрост: „Както се отнасяш с един човек, така и той ще се отнася с теб“. Ако виждате пред себе си хищник, той ще вижда във вас жертва. Само опитайте да се сдушите с един агресор, докато вътре в себе си безкрайно си повтаряте, че той е чудовище. Едва ли ще успеете да изградите дори само някакво подобие на доверителни отношения.

По този начин влиза в действие механизъм за психологическа защита, описан за първи път от Анна Фройд в далечната 1936 год., много преди първия описан случай на стокхолмски синдром. Позовавайки се на изследванията на своя баща, създателят на психоанализата Зигмунд Фройд, Анна описала защитния механизъм на идентификацията с агресора. За илюстрация на този феномен психоложката давала пример с малко момиче, което много се страхувало от тъмното. Според детето в тъмните стаи живеели призраци. То всеки път изпадало в ужас при новината, че трябва да мине през тъмните стаи. Но веднъж всичко се променило. Момичето започнало да притичва през стаите леко и бързо, само че правело странни движения с ръцете. Всичко се изяснило лесно. Момичето споделило тайната си с брат си: „Аз вече не се страхувам от призраци. Знаем как да се боря с тях. За да не се страхуваш от призраци, трябва самият ти да станеш призрак“. За да не страда в положението на жертва, човекът се поставя на мястото на агресора и започ-

ва да изхожда от неговата логика. Има ли нещо лошо в това? Нали, в крайна сметка, е помогнало на момичето да се освободи от страховете си. Както винаги, този механизъм на психологическа защита може да помогне, но може и да навреди. В него няма нищо лошо, но само дотогава, докогато жертвата, следвайки чуждата логика, не започне да вреди на себе си.

Психоаналитикът Вамък Волкан през 60-те години на XX век работел в болница за душевнболни в Чери, щат Северна Каролина, САЩ. По онова време това била сегрегационна лечебница, където приемали само черни пациенти. Това ставало в бившия робовладелчески Юг, половин век преди Барак Обама да стане първият чернокож президент на САЩ. Пациентите на клиниката били черни, а персоналът – изцяло бели. Волкан пише: „Аз забелязах, че чернокожите пациенти в болницата в Чери се опитват да се идентифицират с белите си надзиратели; лъжливата вяра на чернокожия, че той е „бял“, беше доста разпространена. Двама от пациентите имаха левкодермия под формата на бели петна по кожата, и имаха напълно „изкристализирала“ фантазия, че са бели“ (Volcan, 1966).

Полският психолог и психиатър Антон Кемпенски (1918–1972), бивш затворник в концентрационния лагер Освиенцим, е описал типични случаи, когато в лагерите назначавали отговорници по бараките от средата на пленниците, и тези хора проявявали дори по-голяма жестокост спрямо събратята си по нещастие, отколкото

надзирателите нацисти. Те се идентифицирали с агресора в тази екстремна ситуация, с безсъзнателната надежда, че ако и те се държат като агресори, няма да ги сполети участта на всички останали пленници в лагерите на смъртта.

Всичко това са крайни прояви на идентификацията с агресора – защитен механизъм, който лежи в основата на появата на стокхолмския синдром. Най-ужасното в този процес е фактът, че като се постави на мястото на агресора, човекът спира да бъде себе си. Защо трябва в агресора да се види човекът? По една проста причина – само така агресорът ще може да види човека в жертвата. Ако агресорът вижда пред себе си не враг и не жертва, а същият човек като него, със своя история, за него ще е много по-трудно да прояви жестокост към жертвата. А жертвата от своя страна вижда, че агресорът проявява снизходителност: можел е да я удари, но не я е ударил, можел е да я убие, но не я е убил, храни я, грижи се за нея. Така жертвата започва да изпитва благодарност към агресора.

От кого се страхува най-много агресорът? От действията на властите по негов адрес. Същият този страх се заселва и в жертвата. Човекът вижда своя мъчител, познава го, разбира го и вижда логика в действията му. Ако в жестокостта има някаква логика, тя може да бъде избегната, необходимо е само да се държиш правилно. А какво ще направят властите? Тяхната заплаха е непонятна и следователно изглежда по-опасна. В момента, в който жертвата започне да изпитва

страх пред външния враг, настъпва втората фаза на стокхолмския синдром. Колкото по-слаба е връзката на жертвата с външния свят, толкова по-голяма е вероятността, че тя ще започне да симпатизира на агресора. Третият стадий – от-ветната реакция на агресора, настъпва не винаги. Третият стадий предполага настъпването на взаимна симпатия. Нищо не сближава така, както общият враг. Нали? Така възниква този вид травматична връзка между жертвата и агресора.

Преди този термин се използваше предимно в ситуации, свързани с вземането на заложници, но впоследствие сферата на неговото приложение се разшири. Затворите, военните операции, някои национални обреди (крадене на булката) и накрая, авторитарните междуличностни отношения. Случаят на Наташа Кампуш, описан в книгата, илюстрира ярко битовия стокхолмски синдром, който се среща много по-често, отколкото можем да си представим.

Какъв процент от хората са подложени на стокхолмски синдром? Да се отговори на този въпрос е практически невъзможно. По статистика на ФБР това са 8% от заложниците, по други данни – до двадесет, а по отношение на битовия синдром такава цифра не може да се нарече изобщо. По понятни причини жените са изложени на този синдром по-силно. Хора, израснали в авторитарни семейства, склонни към самоунищожение, с ниска самооценка – всичко това са фактори на риска. Представете си, че агресорът прави кастинг за ролята на жертва. Престъпни-

кът нахлува в банката и има само една минута, за да избере един-единствен заложник от няколко десетки души. Той няма време за осъзнат избор, затова в играта влиза подсъзнанието. Разбира се, всеки човек може да бъде принуден да се пробва в ролята на жертва. И въпреки това, подсъзнателно агресорът винаги избира онзи, на когото тя приляга най-добре. Затворените, потиснати хора, които ненавиждат живота си и страстно мечтаят да го променят – са най-подходящите за тази роля.

Много по-интересно е какво се случва по-нататък. Ако не беше този интерес, половината от сценаристите на Холивуд просто щяха да останат без работа. Интересът към феномена на възникване на подобен род отношения възниква много по-рано от самия термин.

А по-нататък отношенията се развиват като всички останали. В тази книга са разгледани най-ярките и христоматийни случаи на възникване на стокхолмски синдром. По етични съображения решихме да оставим извън страниците на тази книга случаите на терористични актове, военни операции, концентрационни лагери. Описвайки случаите на Ян Олсен, Пати Хърст и Наташа Кампуш, ние, също както и така наречените „жертви на стокхолмския синдром“, се опитвахме да разберем мотивите на агресорите. В случаите на терор е много сложно да разбереш тези хора, още повече да опишеш мотивите им в книга, пък и това не е етично.

Случаят в Стокхолм

На 23 август 1973 год. в 10 часа сутринта прозвучава изстрел, който слага началото на драма, продължила 131 часа. Точно толкова време е било необходимо на Ян Олсен, за да преобърне завинаги света на четирима души. Когато всичко минало, шведският криминалист Нилс Бейерт започнал да изучава подробностите на тази история и точно той нарекъл феномена, чийто свидетел станал целият свят, стокхолмски синдром. Само след половин година, през февруари 1974 год. светът наблюдавал в пряк ефир още една друга драма. Случаят на Пати Хърст по-късно бил определен като най-яркият и показателен случай на Стокхолмски синдром в историята.

През онези горещи августовски дни на 1973 год., градът Стокхолм бил потопен в лятна полудрямка. Децата се опитвали да се насладят на последните дни на лятото, домакините били заети да обсъждат дневните телевизионни шоута, а служителите отброявали часовете до края на работното време. Отброяването започвало още от осем часа сутринта, времето, когато отваряли повечето магазини, банки и други официални учреждения в града. Вече дълго време в една от най-благополучните столици на Европа не се било случвало нищо, нито добро, нито лошо. Главните теми на всички новини били влошаващото се здраве на крал Густав

Адолф Шести и предстоящите избори за министър-председател.

Деветдесетгодишният крал Густав вече цяла седмица бил на предсмъртно легло. Възпаленият му бял дроб получил усложнения и прогнозиите на лекарите не били оптимистични. В желанието си да бъдат първите, които ще съобщят за смъртта на краля, журналистите от пет различни телевизионни канала денонощно дежурели до кралския дворец в центъра на Стокхолм.

*Бившата сграда на Кредитбанк
в Стокхолм, Швеция, мястото на грабежа
на пл. „Нормалмсторг“ през 1973 г.*